

על הפרק

על מה נמוש הוויכוח?

„החזקת בהמות חלב סייעה בידי האדם להתרומם ולעלות ממעמד הבערות“.

מִקְרָאִים

חוקר נודע בתולדות תזונת האדם

מן היסוד. אפשר לנסח את הקיום הכלליים לתכנית כזו ב-4 סעיפים:

1. הקטנה הדרגתית של הסובסידיה הכללית לחלב עד לביטולה המוחלט.
2. ביטול הפיקוח על המחירים והשיווק של חלב ותוצרת חלב.
3. הפסקה מוחלטת של ייבוא ושיווק חמאה וגבינה מארה"ב.
4. שימוש באבקת חלב רזה רק בעונת השפל וקביעת מחירה לפי מחיר החלב הרזה הטרי בשוק המקומי.

ביצוע תכנית מעין זו זקוק לתקופה של שנה, בה צריך למצוא, תוך שיתוף פעולה מלא בין השלטונות, היצרנים והמשווקים את שלבי המעבר השקולים על מנת לא לגרום לזעזועים בשינוק והפרעות בייצור.

אחרי ביצוע התכנית על כל סעיפיה יעמוד הענף מול פני השוק וייאבק על קיומו. מידת יעילותו מחד גיסא וכוח הקניה של האוכלוסייה מאידך גיסא יקבעו את ממדיו של הענף ואת היקף הייצור. ברור מאוד שייצור לחץ חזק בכיוון הורדת הוצאות הייצור על ידי ייעול העבודה והוזלת האספקה בדרך של הגדלת היבולים וצמצום שטח הקרקע וכמות המים להחזקת פרה ובני הבקר הנלווים עליה. ייתכן מאוד ובתנאים כאלה יצטרכו משקים אשר גורמי הייצור שלהם אינם נוחים ביותר לוותר על ענף הבקר לחלב ועליהם יהיה להתמסר לענפים רנטביליים יותר בהתאם לתנאים שלהם. להתישבות החדשה תצטרך להיקבע תמיכת עידוד בשנים הראשונות על מנת להבטיח את כינון המשק.

אין טעם לטפח אשליות שוא וציפיה לפתרון

זה שבועות אחדים מתנהלים דיונים נרחבים על תכנון המשק החקלאי במדינה ועל מקום ענף החלב בתוכו. משתתפים בדיונים כל הגורמים הנוגעים בדבר: מוסדות החקלאים, מוסדות תכנון, מוסדות שיווק ומוסדות הממשלה. הדים מדיונים אלה אף הגיעו לעתונות היומית ולציבור הרחב — ולבוקרים ענין רב בהם.

שלושה גורמים הביאו בזמן האחרון להחרפת המצב בענף הבקר והעלו את הצורך לחפש אחרי פתרונות מהירים:

1. עליה מהירה ובלתי צפויה בייצור החלב בשנה האחרונה, אשר גרמה לתקלות רציניות בשיווק נוכח תוצרת חלב זולה ממקורות חוץ המצויה בשוק בכמויות גדולות.
2. ההיקף הכללי של הסובסידיה פרץ את תחום חישובי אגף התקציבים של האוצר ועלה בהתאם לעליה בייצור. בזמנו נקבעה הסובסידיה ביד רחבה בתנאי ייצור מצומצמים יותר לצרכי בלימת אינדקס יוקר המחיה וכתוצאה מזה נשמר מחיר בלתי מציאותי נמוך של החלב לצרכן.
3. אומדן מחודש של מקורות המים להשקאה חקלאית גרע בזמן האחרון במידה ניכרת מן המספרים אשר פורסמו קודם לכן, והולכת ומתחזקת ההשערה שמי-ההשקאה ייהפכו לגורם המינימום בפיתוח חקלאותנו.

כל אחד לחוד מן הגורמים המנויים לעיל הוא נכבד מאוד, ואין זה אלא טבעי שהופעתם המשולבת גרמה לחרדה רבה בחוגים הקשורים בענף. היום כבר מקובל על כולם שהמצב הקיים איננו יכול להימשך עוד, ודרושה תוכנית מושג למת להבראת הענף. אין עוד כל תועלת בתיקונים קטנים בשיטה הקיימת, אלא צריך לשנותה

נות קלים וחלקים. תקופת המעבר תהיה קשה ואף עלולה להביא הפסדים כספיים לענף. אולם הפסדים כספיים צפויים גם בהמשכת המצב הקיים. החזקת מחסנים של חמאה וגבינה ושימוש בחלב רזה לייצור גבינה כחוושה במקום אבקת חלב יביאו בהכרח להקטנת התמורה ליצור. במקרה הראשון נושאים ההפסדים בחובם את גרעיני ההבראה של הענף ואילו במקרה השני הם מביאים להחרפת המצב.

תהיה ההערכה לתכנית המוצעת אשר תהיה, אי אפשר להכחיש שיש בה נסיון של פתרון קונסטרוקטיבי לבעיות היסוד של הענף: היא תבטל את נטל הסובסידיה מעל קופת המדינה, תשחרר שטחי שלחין בשביל מטעי הדר וגידולי תעשייה ותפתור את בעיות המחירים והשיווק על יסוד ביקוש והיצע.

תכנית זו מוצגת מול הפאניקה אשר אחזה בחוגים מסויימים של האוצר, המחלקה להתיש-בות והמרכז לתכנון והולידה פתרונות צמצום וחיסול, העלולים לחבל קשה בחקלאותנו. ביטוי תמציתי לגישה האמורה נתן שר האוצר באחד הדיונים האחרונים בהכריו כי „הפרה היא אויב העם מספר אחד, וכל ליטר חלב נוסף שנוצר מביא אסון על היישוב“. בדברי ההסבר לדקל-רציה זו טען שר האוצר כי ארצנו ניחונה בתנאים מונופוליים לגידול הדרים אשר מהווים מקור עיקרי להכנסות המדינה במטבע זר הדרוש לנו כאויר לנשימה, וחטא הוא להוסיף אפילו שעל אדמה אחד לגידול מספוא לפרות במקום לנטוע אותו הדרים. כן סבור הוא כי אין זו מצוה להכריח את האוכלוסיה לשתות חלב נגד רצונה, ובמקום לפעול להעלאת צריכת החלב ל-100 ליטר ויותר לנפש לשנה, יש לצמצמה ל-30 ליטר, והיתר יינתן בצורת אבקת חלב זולה. יש להזיל את המצרכים בשוק המקומי על מנת להשיג כושר התחרות גדול יותר לסחור רות הייצוא שלנו בשווקים העולמיים.

הנחות משכנעות ביותר, אלא שהן אינן נכונות לגבי ענף הבקר, והן אינן מבוצעות למעשה בתחום ענפי ייצור אחרים בחקלאות ועוד פחות בתעשייה אשר בהם הן נכונות בהחלט, ולא מוסר-ברת הרוגזה ביחס לפרה דווקא.

הן אינן נכונות לגבי ענף הבקר, כי בלי בקר אין לקיים חקלאות אינטנסיבית וגם לא פרדסנות אינטנסיבית. אקסיומה זו מקובלת בארצות בעלות תרבות חקלאית מושרשת וקרקע מטופחת מאות בשנים והיא נכונה שבעתיים לגבי ארצנו עם אדמתה המדולדלת וההרוסה. אין כל צורך להרחיק עדות, ומספיק להשוות את היבולים הברוכים בכל גידולי השדה וההדרים של המשקים שלנו המשופעים בזבל אורגאני עם היבולים של משקים החסרים זבל זה. האידיאל הנכסף של פלאנטאציות רצופות של הדרים, כותנה, בוטנים ועוד, אשר יתנו לנו את מאכסימום הפירות לייצוא אינו עולה בקנה אחד עם האידיאל ההתישבותי שלנו ואף אינו בר ביצוע במציאותנו בשטח כוח האדם. בארצות הקלאסיות של פלאנטאציות מסוג זה, קיים פרולטריון חקלאי שכיר בעל מעמד סוציאלי ירוד ביותר, שפרנסתו מן העבודה במשקי הענף, שהיא עונתית בעיקרה ואינה מאפשרת קיום אנושי; בארץ אין מעמד כזה ובודאי לא יכולה להיות תכנית ליצור אותו. אנו מצווים על הקמת מעמד איכרים חדש אשר יהיה מושרש במשק וקשור לאדמתו. נסיון ההתישבות בארץ הוכיח שדבר זה ניתן רק במסגרת של משק עצמי, המעובד בידי בעליו ובני משפחתו ומשק כזה הוא בהכרח משק מעורב, אשר לא ייתכן בלי בעלי חיים. טיפוס המשק המעורב הוא היחידי המבטיח לוח עבודה רצוף והכנסה שוטפת במשך כל ימות השנה.

הנימוק של קרקע ומים הוא כבד ביותר, אלא שהפתרון איננו בחלוקת שטחים סכמתית למטרות השונות. בסופו של הדבר קובעת רמת היבול לים שיעניקו לנו השטחים ומה תהיה מידת ההתמדה של יבולים גבוהים במשך דורות. כידוע אין מושג הקרקע בחקלאות מושג פיזי גרידא. דונם אדמה בתנאי השמש שלנו יכול להיות דונם וחצי ואפילו שני דונמים מבחינת הגידולים והיבולים שנקבל ממנו. מחזור גידולים נכון וזבל אורגאני בשפע יכולים בתנאי הטבע שלנו לשמש במידה רבה אקביוואלנט למים וקרקע. הפתרון אם כן איננו בריבוי שטחי ההדרים והגידולים האחרים לייצוא, כי אם בריבוי הפרי והיבולים ליחידת השטח ולא לעונות אחדות

מתחרה. מה יוצאת דופן, איפוא, היא ההצעה להביא אבקת חלב מחו"ל במקום לייצר חלב בארץ על מנת להזויל את הוצאות המחיה. לפי רצפט זה צריך היה להשבית את מרבית ענפי הכלכלה בארץ ולהיזקק לשווקי העולם.

ההצעה לצמצם את תצרוכת חלב השתייה למינימום — לצרכי דיאטה בלבד — כדברי הלצנים, חורגת מתחום של דיון כלכלי. מומחי בריאות ותזונה יקבעו מהי מיכסת החלב הדרושה להבטחת בריאות האוכלוסייה. מבחינה חקלאית יש לומר שהדרישה למשק אינטנסיבי אינה מתישבת עם הדרישה להפחתת התצרוכת בחלב שתייה. אין זה מקרה שארצות בעלות חקלאות אינטנסיבית גם הולכות בראש הרשימה של העמים המרבים לשתות חלב. עובדה זו מהותית בכל העולם ואין כל סיכוי שנצליח לעשות אחרת בישראל.

הוויכוח שהתעורר באחרונה סביב ענף החלב הוא נוקב ונוגע למעשה בכל שיטת הכלכלה שלנו. פתרונו הכללי לא יבוא עם צימצום עדר הבקר, אפילו נכונים כל המגרעות שמונים בו, כי משקלו בכלכלת הארץ קטן מדי. בעיותיו המצומצמות של הענף עצמו תיפתרנה ע"י הפסקת הסובסידיה, ביטול הפיקוח וצמצום ייבוא האבקה כדי מילוי המחסור בעונת השפל בלבד.

✽

בלבד, כי אם למשך דורות. דבר זה יושג רק ע"י יחס נכון של הענפים במשק וענף הבקר בתוכם.

בעוד ההסתערויות לצמצום ענף הבקר במלוא תנופתה מוצפים עשרות אלפים דונמים בריכות קארפיונים — רק חלק קטן מהן על קרקע לא ראויה לעיבוד עם מים מלוחים — ומטע הנשיי רים מתפשט וכובש — לאו דוקא שטחי ההר. לאור הצו העליון: „כל שעל אדמה וכל טיפת מים קודש לגידולי ייצוא“ לא מובנים גם העידוד וההשקעות בגידול הסלק וייצור הסוכר, העולה פי כמה ממחירו בשוק הבינלאומי. הענפים האלה, זיקתם למשק המעורב הרבה פחות חיונית, מאשר של ענף הבקר, ותרומתם לייצוא או להחזר לפת ייבוא אינה עולה על זו של ענף הבקר. אם גם להתעלם לרגע מן הנימוקים האגרוטכניים וההתישבותיים המדברים לזכות ענף הבקר, הרי על כל פנים אין הוא נופל בערכו מן הענפים המנויים לעיל, ואין הצדקה לצמצם דוקא אותו כדי לזכות במים וקרקע לגידולי ייצוא.

הנימוק של הצורך בהולדת אמצעי הצריכה כדי להגביר את סיכויי ההתחרות של סחורותינו בשווקי חוץ, הוא נימוק הפלייה בולט לגבי החלב. כל התעשייה שלנו העובדת לסיפוק צרכי השוק הפנימי מייצרת יותר ביוקר מן המחירים העולמיים ובכל זאת היא זוכה לעידוד רב מצד הממשלה בצורת השקעת הון והגנה בפני ייבוא

הפקת תועלת מהמיכון — כיצד?

את הברכות החשובות ביותר, בה נתברכו בזמן האחרון בוקרי החלב, היא — מציאותם של מתקנים ומכשירים מרובים, החוסכים עבודה ומקילים אותה. מובן שרכישת הציוד הזה כרוכה בהשקעות ובהוצאות להחזקתו והפעלתו; לכן, יהיה זה מוצדק להציג את השאלה: כיצד אני מנצל את הזמן שנחסך עקב המיכון? המביא לי הדבר גם הגברת ההכנסות מהענף? אם הזמן שנחסך מנוצל לחליבת עדר גדול יותר, או שהנני מתפנה לטיפול בענף משקי נוסף, הרי בולטת לעין ההנאה החומרית מההשקעה במיכון; אם ניתן לי לחסוך את ההוצאות לעבודה שכירה הודות למיכון, הרי יש בזה יתרון כספי מובהק. אולם במקרה שהמיכון מעניק לבעל העדר את האפשרות אך ורק להאריך את שעותיו הפנויות מעבודה, עליו אז להכיר בעובדה שהוא משלם מחיר מסוים עבור היותו בטל מהעבודה.

נכון אמנם שהציוד המודרני מביא עמו יתרונות מרובים, אבל בטרם יוחלט על רכישתו יש לשקול בכובד ראש מהו הריבוי הממשי הצפוי למשק מההשקעות וההוצאות הכרוכות בכך.